

Projekt svetovni etos

II. del

1.1 Načela svetovnega etosa¹

Küngov *Projekt svetovni etos* temelji na osnovnih principih ali načelih, ki so jih sprejele že mnoge ustanove civilne družbe, med drugim tudi Parlament svetovnih religij, ki se je sestel leta 1993 v Chicagu.² Osnovna vodila svetovnega etosa so že del dokumentov Združenih narodov za reševanje globalnih problemov.³ Küng se zaveda, da naš svet doživlja temeljno krizo na ekonomskem, ekološkem in političnem ter kulturnem področju. Mnogi ljudje na našem planetu vse bolj trpijo zaradi nezaposlenosti, revščine, lakote in uničevanja naravnih virov ter temeljev družbe. V krizi je družina. Obstajajo napetosti med spoloma in generacijami. Otroci umirajo kot žrtve in kot storilci. Vedno več držav trpi zaradi korupcije v politiki in poslih. Celo sosede živijo v strahu drug pred drugim. Narasča uživanje drog, obseg organiziranega kriminala in anarhija. Tudi religije so svoj vpliv pogosto uporabljale zaradi lastnih interesov in bile mnogokrat povod nasilja. Toda hkrati je jasno, da temelji svetovnega etosa religije medsebojno združujejo. Küng je za temelj *Projekta svetovni etos* postavil štiri načela,⁴ s katerimi je pokazal širino ustvarjalnega manevrskega polja svetovnega etosa.

1.1.1 Ni svetovnega reda brez svetovnega etosa

Svetovni etos prihaja iz grenkih izkušenj preteklosti, iz krvavih kriz, v katerih so religije pogosto igrale usodno vlogo. Kriza ne pomeni samo nevarnosti, ampak tudi priložnost; lahko pomeni nevarno stanje, stanje razgaljenosti in občutljivosti, lahko pa tudi odločilni

trenutek. Zato je Küng možnost razvoja novega svetovnega reda formuliral negativno in pozitivno. Ugotovil je, da do novega boljšega svetovnega reda ne bo prišlo:

- »na podlagi golih diplomatskih ofenziv, ki so pogosto vse preveč usmerjene k vladam in ne k narodom, ki vse prevečkrat ne morejo jamčiti za mir in stabilnost religij;
- enostavno s humanitarno pomočjo, ki ne more nadomestiti političnih akcij;
- primarno z vojaškimi intervencijami, ki prinašajo prej negativne kot pozitivne posledice;
- samo na podlagi 'pravice narodov', dokler bo ta temeljila na neomejeni suverenosti držav in bo postavila v ospredje bolj pravice držav kot pravice narodov.

Do novega svetovnega reda bo končno prišlo na podlagi:

- večjega števila skupnih vizij, idealov, vrednot, ciljev in norm;
- okrepljene globalne odgovornosti narodov in njihovih voditeljev;
- novega obvezujočega in povezujočega etosa za celotno človeštvo, tudi za države in njihove oblastnike, ki bo zajemal kulture in religije.«⁵

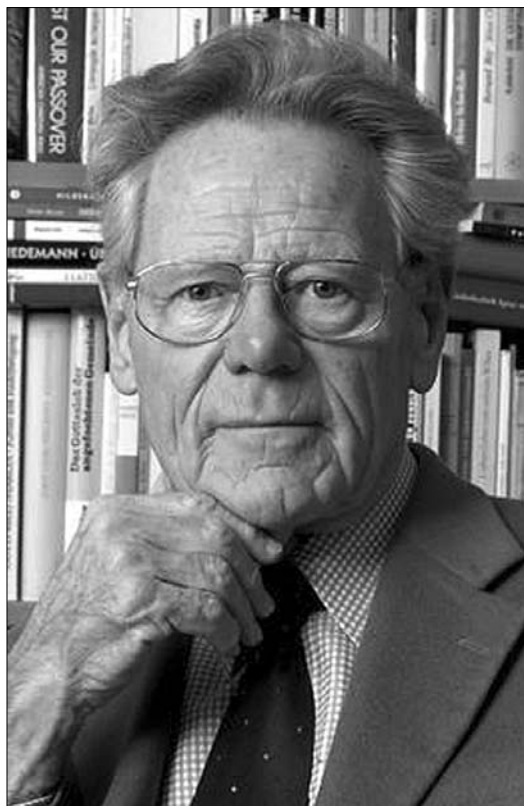
1.1.2 Vsakega človeka je treba obravnavati kot človeka

Zmotljivost, nepopolnost, omejenost in napake so tipične za človeka. Človek se niti ne zaveda resničnosti razsežnosti zla, ki izvira iz njegove omejenosti.⁶ Ravno zato se čuti dolžnega, da zapiše nekatere osnovne elemente skupnega etosa za človeštvo in za posameznike. Tisočletna religiozna izročila vsebujejo dovolj elementov za prepričljiv in uresničljiv

etos, ki je sprejemljiv za vse ljudi dobre volje, verne in neverne. Različne religiozne in etične tradicije so včasih osnovane na zelo različnih modrostih, kaj človek potrebuje in kaj mu škoduje, kaj je prav in kaj ne, kaj je dobro in kaj je slabo. Če so razlike med posameznimi religijami prevelike, jih je treba upoštevati, malenkostne pa je potrebno zbrisati ali ignorirati. Potrebno je čutiti, kaj je širše in kaj je že skupno in v čem se posamezni ljudje na podlagi religiozne ali etične držijo že sedaj čutijo dolžne, da nastopijo skupaj.

Religije ne morejo rešiti ekoloških, gospodarskih, političnih in socialnih problemov tega sveta. Pač pa lahko dosežejo to, kar z ekonomskimi načrti, političnimi programi, pravnimi urejanji očitno ni dosegljivo: notranjo usmeritev in celostne držo, celotno človekovo mi-

selnost in odgovornost. Ravno to preoblikuje srce človeka in ga pripravi na obrat od napačne poti k novi življenjski usmeritvi in spremembi mišljenja. Človeštvo potrebuje družbene, politične, gospodarske in ekološke reforme, toda nič manj ne potrebuje duhovnega preporoda. Religiozno in duhovno osveščeni ljudje so posebej zadolženi posredovati svoje izkušnje, da je duhovna moč religij, osnovno zaupanje ljudi v svoje življenje, čustvena uravnoteženost in spoštovanje telesne nedotakljivosti zadnje merilo in duhovna domovina ljudi. Ko bodo religije same odstranile konflikte, se odpovedale arogantnosti, nezaupanju, predsodkom, predstavam o drugih, in ko bodo spoštovale izročila drugih tradicij, svetišča, praznike in verske obrede drugih verstev, jih bo to same naredilo bolj verodostojne.

Hans Küng

Do nedavnega je oblast ljudi obravnavala tako rekoč kot lastnino. Niso imeli enakih življenjskih priložnosti svobode, o človekovih pravicah se ni niti govorilo, njihovo človeško dostojanstvo ni bilo upoštevano. Toda oblasti ni mogoče enačiti s pravičnostjo. Vpričo teh nečlovečnosti Küng postavi temeljno zahtevo, da mora biti vsak človek obravnavan po človeško. Vsak človek ne glede na starost, raso, barvo kože, telesno ali duševno počutje, jezik, religijo, politični nazor, nacionalni ali socialni izvor poseduje neodsvojljivo in neodtujljivo dostojanstvo. Vsi, posamezniki in država, so dolžni dostojanstvo čuvati in jamčiti za njegovo učinkovito zaščito. Tudi v gospodarstvu, politiki in medijih, v raziskavah v industrijski proizvodnji, je človek vedno cilj, ne zgolj sredstvo. Nihče ni »onstran slabega in dobrega«: noben človek in socialni sloj, nobena interesna skupina, noben oblastni kartel, policijski aparat, vojska ali država. Kot z razumom in vestjo obdarovano bitje je človek tako dolžan se vesti človeško, kakor tudi vreden, da se ga obravnava človeško. Nov svetovni red niso okovi in verige, temveč pomoč in opora, da bi našli in udeležili življenjsko usmeritev, ki je vredna človeka. Zlato pravilo, ki obstaja že tisočletja v mnogih religioznih in etičnih izročilih človeštva, je brezpogojna norma za vsa področja človeškega dela, za družino in skupnost, za rase, narode in religije.

Individualni ali kolektivni egoizem, samoljublje, oblike razrednega razmišljanja, rasizma, nacionalizma ali seksizma so nizkotne. Odločanje o sebi je legitimno tako dolgo, dokler ni v nasprotju z odgovornostjo vseh ljudi, od odgovornosti za soljudi in za naš planet.⁷

1.1.3 Štirje stebri svetovnega etosa

1.1.3.1 Zavezanost kulturi nenasilja in predvsem spoštovanje življenja

Uvod v besedilo slovesne izjave o svetovnem etosu se dobesedno glasi takole: »Neštetost ljudi si v vseh regijah in religijah prizadeva

za življenje, ki ga ne bo določal egoizem, ampak zavzemanje za soljudi in okolje. In vendar vlada v današnjem svetu neskončno preveč sovraštva, nevoščljivosti, ljubosumja in nasilja: ne samo med socialnimi in etničnimi skupinami, med razredi in rasami, narodi in religijami. Uporaba nasilja, trgovina z drogami in organiziran kriminal, pogosto opremljen z najnovejšimi tehničnimi možnostmi, so dosegli globalne dimenzije. Marsikje vladajo še s terorjem 'od zgoraj'; diktatorji posiljujejo svoje lastne narode, institucionalno nasilje je zelo razširjeno. Celotno v nekaterih državah, kjer obstajajo zakoni za zaščito individualnih svoboščin, mučijo zapornike, pohablja ljudi, ubijajo talce.«⁸

V velikih starih verskih in etičnih izročilih človeštva najdemo eno temeljnih družbenih norm, ki se glasi: Ne ubijaj! Pozitivno se glasi: Spoštuj življenje! Ta direktiva poudarja, da ima vsak človek pravico do življenja, do telesne integritete in do svobodnega osebnostnega razvoja. Prav zato nima nihče pravice niti fizično ali psihično mučiti, niti ubiti drugega človeka. Noben narod, nobena država, nobena rasa, nobena religija nima pravice diskriminirati, »čistiti«, izgnati, ali likvidirati drugačne ali drugače misleče manjšine.⁹

Kjer so ljudje, lahko pričakujemo tudi konflikte. Konflikte pa je potrebno reševati brez nasilja v okviru pravnega reda, ugotavlja Küng. To velja tako za posameznike kot za skupnosti. Ljudje, ki imajo v rokah politično oblast, so poklicani, da se držijo pravnega reda in se zavzemajo za nenasilno in mirno reševanje problemov. Zavzemati bi se morali za mednarodno mirovno ureditev in varstvo ter obrambo pred organiziranim nasiljem. Oboroževanje je zmota, razoroževanje je zahteva trenutka. Küng je prepričan, da bi se morali že mladi v družinah in šolah učiti, da nasilje ne sme biti sredstvo za reševanje sporov z drugimi.¹⁰

Človekova osebnost je neprecenljiva, zato potrebuje nujno zaščito. Vendar zasluži varstvo tudi življenje živali in rastlin, ki skupaj z nami naseljujejo naš planet. Nenehno izkoriščanje naravnih in življenjskih virov, brezobzirno uničevanje biosfere, militarizacija vesolja itn. so zločini. Človeštvo je posebej odgovorno za planet Zemljo in za neposredno vesolje, za zrak, vodo in tla, ki so dediščina tudi prihodnjim rodovom. Vse v tem vesolju je med seboj prepleteno in odvisno drugo od drugega. Vsak posameznik je odvisen od dobrega počutja celote. Zato je potrebna človeška skupnost skupaj z naravo in vesoljem.

Biti človek v duhu velikih verskih in etičnih tradicij pomeni biti obziren in biti pripravljen pomagati, in sicer tako v osebнем kot tudi v javnem življenju. Človek nikoli ne sme biti brezobziren in brutalen. Vsak narod mora gojiti strpnost in spoštovanje do drugega naroda, vsaka rasa do druge rase, vsaka religija do druge religije. Küng ugotavlja, da manjšine vseh vrst, zlasti etnične ali verske, potrebujejo varstvo in podporo.

Küng je prepričan, da bo nov svetovni red postal boljši takrat, ko bo svet postal družbeno bolj osveščen in pluralen, partnerski, naravi prijazen in ekumenski. Tedaj bo mir postal novo ime za razvoj. Zato se že sedaj številni ljudje na podlagi svojih verskih in človečanskih prepričanj zavzemajo za skupen svetovni etos in kličejo vse ljudi dobre volje, da dajo svoj prispevek k spremembi zavesti na področju etosa in etike.¹¹

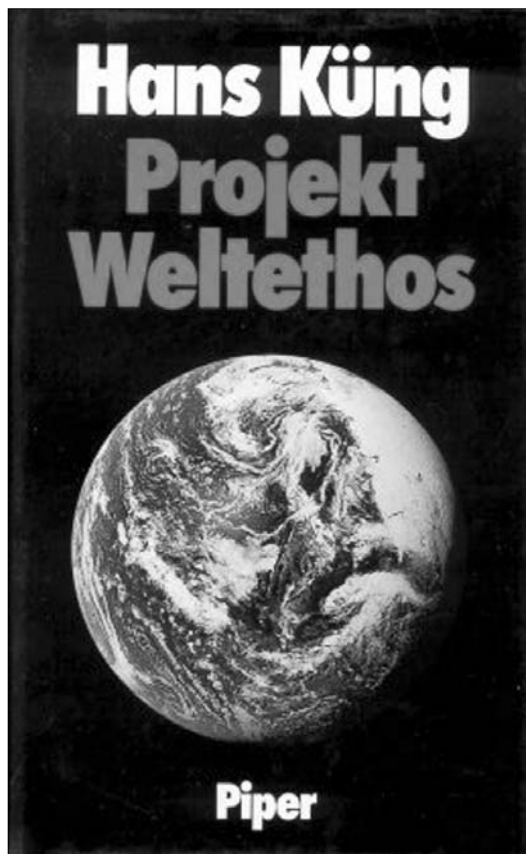
1.1.3.2 Zavezanost kulturi solidarnosti in pravičnemu gospodarskemu redu

Množice ljudi v vseh regijah in religijah se trudijo za solidarnost drug do drugega, za ustvarjalno življenje in za pošteno delo. Kljub temu je danes na svetu veliko lakote, revščine in stiske. Krivdo za to stanje ne nosijo samo posamezniki. Krivda za to je v nepravičnih družbenih strukturah, ki dopuščajo izkoriš-

čanje delavcev, krivično bogatenje redkih in nizke plače milijonov delavcev.¹² Mnogi so porinjeni na rob družbe in nimajo življenjske priložnosti. Razlike so med revnimi in bogatimi, med mogočnimi in brezmočnimi v različnih deželah različne. V svetu, v katerem vladata nebrzdani kapitalizem in totalitaren socializem, je bilo uničenih veliko etičnih in duhovnih vrednot. Širila pa sta se želja po do-sežkih brez meja in grabežljivost brez zavor.¹³

Velika starodavna religiozna in etična izročila človeštva so razvila neomajno zapoved: Ne kradi! Pozitivno se glasi: Ravnaj pravično in pošteno! Potrebno je ponovno razmisliti o pomenu in sadovih tega prastarega navodila. Noben človek nima pravice, da drugim ljudem krade ali se z njihovo lastnino okoristi. Obratno nima noben človek pravice svoje lastnine uporabljati brez obzira na potrebe drugih in družbe.¹⁴ Kjer vlada revščina, se širita nemoč in obup. Kjer se moč in oblast brezobzirno kopičita, postajata zapostavljanje in marginalizacija neizogibni znamenji krivic in vir zavisti, užaljenosti, zagrenjenosti in končno celo smrtonosnega sovraštva. To vodi v globoko krizo in dejansko nasilje. Zato ni svetovnega miru brez svetovne pravičnosti in poštenosti.¹⁵ Že mlade ljudi v družini in šoli bi morali učiti, da jih zasebna lastnina, naj je še tako majhna, zavezuje. Samo tako bo lahko izgrajen pravičen gospodarski red.

Položaj najrevnejše milijarde ljudi na svetu, posebno žensk in otrok¹⁶, se mora odločno spremeniti. Strukture svetovnega gospodarstva morajo postati bolj pravične. Individualno delovanje za blagor drugih in posamezni projekti pomoči so neobhodno potrebni, vendar ne zadostajo. Potrebna je udeležba vseh držav in mednarodnih organizacij, da bo prišlo do pravične izravnave. Za krizo krivde in revščine, ki sta zajeli tako imenovani tretji svet, je treba najti znosne rešitve. Küng se zaveda, da bodo konflikti interesov tudi v bodoče neizogibni. V deželah v razvoju je treba ločevati med nuj-

Knjiga *Svetovni etos*, avtor Franz Küng.

no in neobrzdano porabo. Med socialno potrebnim in nepotrebnim lastništvom, med upravičeno in neupravičeno uporabo naravnih virov, med čistim kapitalističnim in socialno orientiranim tržnim gospodarstvom. Küng meni, da tudi dežele v razvoju potrebujejo nacionalno izpraševanje vesti.

Upor gospodarjem, ki so le lastniki, in institucijam, ki dušijo pravico, je primeren zlasti, če se z njim uveljavlja nenasilje. Namesto zlorabe gospodarske in politične moči za brezobziren boj je moč uporabljena v službi človeka. Človeštvo mora razviti duha sočutja s trpečimi in nositi posebno skrb za revne, invalide, ostarele, begunce, osamljene. Namesto želje po moči in neobzdane politike moči mora človeštvo pristati na neizogibno tekmo-

vanje v vzajemnem spoštovanju, razumni izravnavi interesov, volji za posredovanje in obzirnem gospodarjenju. Namesto nepotešljive sle po denarju, prestižu in potrošnji je treba najti pravo mero in skromnost. Če se človek preda poželenju, izgubi to, kar ga dela človeka.¹⁷

1.1.3.3 Zavezanost kulturi strpnosti in življenju v resnicoljubnosti

Nešteti ljudje v vseh regijah in religijah se trudijo tudi za življenje v poštenju in resnicoljubnosti. Kljub temu je na svetu veliko zlaganosti, goljufije, hinavščine, ideologije in demagogije. Politiki in trgovci uporabljajo laž kot sredstvo preračunljivosti in uspeha. Mnogi mediji namesto resničnih poročil širijo

ideološko propagando, namesto informacij širijo dezinformacije, namesto zvestobe resnici se cinično razprodajajo zaradi interesov. Gospodarstveniki in raziskovalci presojajo moralna vprašanja po ključu ideoloških in političnih programov ali pa jih utemeljujejo s pomočjo gospodarskih interesnih skupin. Verni ljudje so manjvredni in nekvalificirani. Na eni strani vlada spoštovanje, sporazumevanje in toleranca, na drugi strani kažeta svoj pravi obraz fanatizem in nestrpnost.¹⁸

Iz velikih starodavnih religij in etičnih izročil človeštva je slišati navodilo: Ne laži! Ali pozitivno: Govori resnico in jo uresničuj! Noben človek, nobena institucija, nobena država in tudi Cerkev ali kaka druga religijska skupnost, nima pravice govoriti neresnice. To velja posebno za množične medije, ki zagotavljajo pravico do svobode obveščanja. Gola pravica obveščanja ni nad moralo, temveč je zadolžena za stvarno in pošteno zaščito človeškega dostojanstva in človekovih pravic. Nima pravice škodovati privatni sferi ljudi, popačiti resnico in manipulirati z javnim mnenjem.¹⁹

Politiki in politične stranke vedno zaigrajo verodostojnost, če se lažejo svojemu ljudstvu v obraz, manipulirajo z resnico, so podkupljivi ali brezobzirno širijo svoj politični vpliv. Zato zaslužijo na volitvah poraz zaradi neizpolnjenih dolžnosti. Obratno bi morali podpirati odprto mnenje tistih politikov, ki so pripravljeni ljudem kadar koli povedati vso resnico, in sicer na resnici ustrezen način.

Kadar predstavniki verstev podpihujejo predsodke in sovraštvo proti drugače mislečim, razširjajo fanatizem ali netijo miselno vojno, zaslužijo obsodbo. Nove svetovne pravičnosti ni brez resničnosti in človečnosti ter strpnosti! Zato bi bilo treba v družini in šoli že mlade učiti resnicoljubnosti v mislih, govoru in dejanju. Vsak človek ima pravico do resnice, saj je rojen za resnico. Ima pravico do informacije, do načina, kako se mu infor-

macija posreduje, in do razumevanja. Ima pravico do podob, ob katerih se snujejo temeljne odločitve za življenje. Brez temeljne etične orientacije je težko razlikovati pomembno od nepomembnega. Pri današnji poplavi informacij so etična merila nujna, še posebej kadar mediji prevračajo dejstva, prekrivajo interese, dvorijo tendencam in interesom posameznih skupin ter absolutirajo njihova mnenja.²⁰

Kaj potemtaka v duhu velikih religioznih in etičnih tradicij pomeni postati resničen človek? Pomeni naslednje: Svobode se ne sme zamenjevati s samovoljo in pluralizma ne za brezbržnost do resnice; kultivirati je treba resnico na vseh ravneh in v vseh odnosih; radikalno je treba zavračati nepoštenje, pretvarjanje in oportunistično prilagajanje; nenehno si je treba prizadevati za duha resničnosti med ljudmi, za poštene odnose in transparentno delovanje; namesto da bi širil ideološke ali strankarske polresnice je treba hlabro, zvesto in neomajno služiti resnici.²¹

1.1.3.4 Zavezanost kulturi enakopravnosti in partnerskega odnosa med moškim in žensko

Nešteti ljudje v vseh regijah, kulturah in religijah se trudijo živeti v duhu partnerskega odnosa med moškim in žensko, za odgovorno ravnanje na področju spolne ljubezni in v družinskem ter poklicnem življenju. Vendar je še vedno marsikje po svetu prisoten patriarhalni model zakona in družine, v katerem vladata neenakopravnost. Obsojanja vredna je zlasti tista oblika patriarhalnega odnosa, v katerem vlada en spol nad drugim, v kakršnem moški izkorišča žensko, v katerem prihaja do spolne zlorabe otrok ali ki tolerira vsakršno obliko prostitucije. Temu, da ženske in otroci vidijo v prostituciji sredstvo preživetja, so velikokrat povod družbena krivičnost in socialne razlike. To pa ni le sramotno, ampak tudi velika ovira pri oblikovanju svetovnega etosa.

V velikih starodavnih religioznih in etičnih izročilih je mogoče najti naslednje navodilo: Ne nečistuj! /Nikogar ne smeš spolno zlorabljati! Pozitivno se glasi: Bodi pozoren do drugih ljudi in jih ljubi! Naraven sklep teh prastarih navodil je: Nihče nima pravice ponižati drugega na goli objekt seksualnega poželenja in ga siliti v spolno odvisnost. Vsako spolno izkoriščanje je obsojanja vredno. Spolna diskriminacija je ena najbolj sramotnih oblik žalitve človekovega dostojanstva. Če je kje to dovoljeno, zlasti če je v imenu nekega religioznega prepričanja, je zapoved svetovnega etosa, da temu nasprotuje na vse načine. Gospodovanje enega spola nad drugim in strpnost do spolnega izkoriščanja, zlasti do prostitucije in do zlorabe otrok, onemogočajo kakršno koli sožitje med ljudmi, kulturami in narodi. Ljudi je potrebno vzpodbujati za skupno partnersko življenje.

Mladi ljudje bi se morali že v šoli in družini učiti, da spolnost ni uničevalka medosebnih odnosov, saj je po naravi ustvarjalna sila. Po svoji naravni naravnosti vabi človeka, da razvija pozitiven odnos do življenja in da oblikuje skupnost oseb. Spolnost se kot vrednota lahko razgrne le, če je v službi življenja in orodje v rokah odgovornih partnerjev. V odnosu med moškim in žensko ne sme prevladovati niti varušstvo niti izkoriščanje, temveč ljubezen, partnerski odnos in izpolnitev njunih hrepenenj. Človeška izpolnitev spolnosti ni identična zadostitvi zgolj spolni želji. Seksualnost le izraža in potrjuje partnersko ljubezensko zvezo. Mnoga religiozna izročila poznajo prostovoljno odpoved spolni ljubezni; prostovoljna odpoved telesni ljubezni je po njihovem izraz identitete in smiselnosti vsakega življenja.

Vse kulture in religije priznavajo, da je družbena institucija zakona vir ljubezni, zvestobe in zanesljivosti tudi na drugih področjih življenja. Ljubezen, svoboda in zvestoba so seveda tudi garant varnosti in vzajemnosti

zakona in temeljna sposobnost za sodelovanje tako za moške kot za ženske in otroke. Zato naj bi se v vseh družbah in kulturah trudili za take družbene, kulturne in ekonomske razmere, da bi omogočale človeka vredno življenje v zakonu in družini ter da bi zlasti omogočale dostojno življenje ljudem, ki si ne morejo pomagati sami. Otroci imajo pravico do starševske ljubezni. Niti starši ne smejo izkoriščati otrok, niti otroci ne smejo izkoriščati staršev. Njihovo razmerje bo res razmerje oseb, če bo temeljilo na vzajemnem spoštovanju, brezpogojnem priznanju in pozorni skrbi.

V duhu velikih starodavnih religioznih izročil pomeni biti resnično človek naslednje: medsebojno spoštovanje, razumevanje, partnerstvo namesto patriarhalnega obvladovanja in poniževanja, vzajemna obzirnost, toleranca, pripravljenost pomagati in ljubezen. Vse, kar je bilo zapisano, velja za vse ljudi in vse kulture. Vsako od teh pravil se lahko dejavno izvaja na ravni posameznih družin, družbenih skupin, religij, narodov, kultur in religij.²²

1.1.4 Sprememba mišljenja

Svet se ne bo spremenil na bolje, če ljudje ne bomo sposobni spremeniti mišljenja v javnem življenju in obratno. Možnosti za temeljito spremembo mišljenja je veliko, vendar jim ljudje ne dajemo prave prilike. Zavedamo se, da bi morala prevladati sprememba mišljenja v vojski, ekonomiji in ekologiji ter zlasti pri varovanju in spoštovanju življenja. Do spremembe mora priti tudi na področju etosa in vrednot. Gre predvsem za vrednotenje dostojanstva vsakega posameznika in njegovih neodtujljivih pravic in za razvijanje čuta odgovornosti.

Posebna naloga religij je obdržati v življenju čut odgovornosti, ga vcepiti in ga prenesti na prihodnje generacije. Brez temeljite spremembe mišljenja bo težko ali nemogoče doseči splošno soglasje o težkih etičnih vpra-

šanjih (na primer na področju bioetike, spolne etike, etike medijev, znanstvene, ekonomske in politične etike). Za najbolj kontroverzna vprašanja mora predhodno obstajati ustrezna rešitev v duhu: biti sposoben brezpogojno uveljaviti osnovna etična načela. Na mnogih področjih življenja že nastaja nova podoba etične odgovornosti. Zdravniki, znanstveniki, trgovci, novinarji, politiki, ki ponujajo konkretne smernice za aktualna vprašanja, se zavedajo odgovornosti, ki izhaja iz njihove poklicne etike. Spremembo zavesti lahko zaznavamo kot »izvajanje pritiska« na verske skupnosti, da oblikujejo specifične vidike etike in morale in se ne izogibajo odgovornosti. Vsako verstvo si postavlja osnovna vprašanja na sebi lasten način. »Izvajanje pritiska« bo le poglobilo že opazen premik k svetovnemu etosu.²³

1.2 Znanost in svetovni etos

Küng je s pomočjo svojih sodelavcev na različnih področjih strokovnega in znanstvenega sveta uporabil spoznanja o svetovnem etosu na različnih področjih naravoslovnih in humanističnih znanosti, na primer v gospodarstvu, pravu, politiki, pedagogiki, naravoslovju in tudi v sami moralni filozofiji. Razširitev *Projekta svetovni etos* na številna raziskovalna področja pa hkrati pomeni še večji izziv za oblikovanje skupnih temeljev in iskanje ustreznih rešitev. Küng je ta spoznanja zbral v knjigi z naslovom *Wissenschaft und Weltethos*.²⁴

1.2.1 Gospodarska etika in pravna znanost

V času globalizacije »globalni trg potrebuje globalni etos«.²⁵ V bistvu gre za občutek za stvarnost. Ta naj bi zmanjšal ali celo odpravil krizo, v kateri se je znašel globalni trg. Küng se v svojem prispevku sprašuje, »kateri gospodarsko politični koncept«²⁶ je najbolj ustrezen. Predstavil je model zahodne državne

blaginje in model neokapitalizma. Küng najbrž sploh ni hotel videti, da tako imenovane državne blaginje ne govorijo toliko o blagostanju kot o posameznikovi svobodi. Zato so predlogi *Projekta svetovni etos* včasih prav naivni. Ključnega pomena je, kot pravi, da je tržno gospodarstvo v službi človeka in ne samo sebi namen. »V dobi globalizacije mora biti v službi človeka in ne obratno, da je človek popolnoma podrejen logiki trga.«²⁷ To naj bi dosegli s tem, da bi imela politika prednost pred ekonomijo, na višji ravni pa etos pred ekonomijo in politiko. Globalizacija nujno zahteva globalni etos, etos razumne sredine (*mesotes*). Küng je v politiki in gospodarstvu poiskal tiste stične točke, ki povezujejo obe. Med pomembnejšimi so: poštenost, nepodkupljivost, razsodnost, konkurenčnost, socialna stabilnost in pravičnost gospodarske strategije in etične razsodnosti, stabilnost denarne valute in družbena stabilnost, odprtost trgov in omejevanje produkcije (zlasti z ozirom na tako imenovani vojaški industrijski kompleks), družbena odgovornost, varčevalna politika, strukturne reforme, odgovornost vlad in osebna odgovornost, človekove pravice in človekove dolžnosti.²⁸

V tem raziskovalnem okviru je Peter Ulrich²⁹ predstavil svetovni etos in svetovno gospodarstvo kot gospodarsko-etično perspektivo človeštva. Tripolarno polje svetovnega etosa je napeto med etičnim univerzalizmom, kulturnim pluralizmom in ekonomsko globalizacijo. Te mu zagotavljajo stabilnost. Isti avtor ugotavlja, da je osnova svetovnega etosa najprej v napetostnem polju med pluralnostjo moralnih izročil in univerzalne razumske etike. Hkrati je gospodarska etika v napetostnem polju med kulturnim etosom tradicij in globalno tržno logiko. Globalni trgi in globalni gospodarski red vzpodbujata idejo o razvijajočem etosu svetovnega gospodarstva. Pri tem avtor izpostavi dva vidika: institucionalno-etični vidik, ki razvija in spodbuja gos-

podarske pravice državljanov, in krepostno-etični vidik, ki razvija gospodarski etos državljanov, se pravi njihovo poštenje, delavnost, ustvarjalnost in solidarnost.³⁰

Georges Enderle iz Kanade³¹ je v iskanju univerzalnega etosa v svetovnem gospodarstvu izpostavil pojem »javnega dobrega«. Po njegovem prepričanju javno dobro definirata dve načeli: izključevalno načelo pravi, da javno dobro (blagor) ne nasprotuje privatni (zasebni) lastnini, to je pridobivanju sredstev in razvijanje podjetniške nadarjenosti; netekmovalno načelo pa izključuje predvsem čut solidarnosti.³² Heinz-Dieter Assmann³³ je poiskal stične točke svetovnega etosa in pravnega reda v svetovnem gospodarstvu. Ugotovil je, da je pravični red v mednarodnem gospodarstvu kot zvezna točka svetovnega etosa. Svetovni etos ni čarobna formula za kakršne koli rešitve, pač pa je odvisen od ljudi dobre volje na vseh ravneh. Zdravo gospodarstvo je ena najpomembnejših sestavin tega prizadevanja. Assmann se je osredotočil na pravne dimenzije svetovne politike in svetovnega gospodarstva. Svojo idejno misel pa je zaključil z ugotovitvijo, da je svetovni etos primeren za oblikovanje svetovne politike, svetovnega gospodarstva in svetovnega gospodarskega reda, če etos ustrezno priznava pomen podjetništva. Po njegovem je mednarodno gospodarsko pravo zelo pomemben faktor reda svetovnega gospodarstva in svetovnega etosa.³⁴

1.2.2 Politologija

Politika in politologija, kot veda o politiki, lahko prispevata k oblikovanju svetovnega etosa. Alois Riklin³⁵ je predstavil politično etiko s stališča zahodne civilizacije in jo razdelil na tri tematske sklope. V prvem je spregovoril o kadrovsko orientirani politični etiki. Tukaj je iskal in našel rešitve v moralnih kvalitetah politika. V drugem je spregovoril o institucionalizirani politični etiki in iskal rešitve v dobrih institucijah.

Nazadnje se je osredotočil na politično etiko, ki presoja moralnost politike po njeni učinkovitosti. V sintezi je postavil v ospredje svetovni etos. Po njegovem ima svet, v katerem živimo, možnost preživetja prav s pomočjo svetovnega etosa.³⁶

Znotraj te teme je Dieter Senghaas³⁷ raziskoval, kaj lahko politika ponudi svetovnemu etosu in obratno. Avtor je bil mnenja, da je ob koncu slabega stoletja nastopil svetel trenutek. Svetovni etos je del konstruktivne obdelave konfliktov (političnih, kulturnih, gospodarskih, religijskih). Zelo pomembno se mu je zdelo, da so se religije znašle v konfliktih. V globalizacijskem procesu bi po njegovem mnenju lahko prišlo do tako imenovanega trčenja civilizacij, saj trenutno religije ne delujejo v smislu zadrževanja (zaježitve) konfliktov. Zato je Richard Friedeli³⁸ razvil misel o človekoljubnem interkulturalnem svetovnem etosu. Menil je, da svetovne religije niso sposobne doumeti pomena regionalnih kulturnih izročil. Ta vključujejo medkulturni svetovni etos, ker so del lokalnih človekoljubnih intervencij in hkrati gonilo interkulturalnega sodelovanja.³⁹

1.2.3 Pedagogika

Svetovni etos se vključuje tudi v vzgojo in izobraževanje.⁴⁰ Johannes Lähnemann je navedel 10 tez, ki povezujejo svetovni etos in vzgojno prakso. Vzgojna prizadevanja vključujejo oblikovanje sodobnikovega značaja za Zemljo, ki bo primerna za bivanje, za človekove pravice, za svobodo in za odgovoren sprejem dolžnosti, za premišljeno oblikovanje življenja, za solidarno skupno življenje v družinah, občestvih in širših skupnostih in na mednarodni ravni. Vzgoja in izobraževanje za nove strukturalne pogoje, za razlikovanje vrednot, za nenasilno reševanje problemov, za spoštovanje, za resnicoljubnost, strpnost, za solidarnost, za nujnost znanstvenega napredka in za nujno mednarodno sodelovanje

pa vključuje tudi posredovanje religioznih vrednot.⁴¹

1.2.4 Naravoslovje

Naravoslovje se v našem času nahaja na pragu neslutnih razsežnosti razvoja. Tu lahko neposredno razmišljamo o pomenu etosa, saj narava pomeni življenjski prostor. Svetovni etos izvira iz narave in človeka vodi nazaj k naravi, ki je pri človeku pravzaprav oseba. Vez med svetovnim etosom in dostojanstvom osebe je potemtakem odločilnega pomena. Zato je Alfred Gierer⁴² postavil brezpogojno zahtevo po taki globalni etiki, ki poleg kulturnih, političnih, gospodarskih in religioznih vrednot upošteva tudi najnovejša spoznanja o (človekovi) naravi, da bodo lahko etična merila odgovarjala na vprašanje, ki si jih zastavlja naravoslovec.

Günther Mack⁴³ si je za prihodnost zadal nalogo, da poišče znanstveno paradigmo, s katero se bo znanost dejansko vključila v razvoj svetovnega etosa kot njegova gonilna sila. Splošna kriza sedanjega časa se kaže v krizi tako imenovane vrednostno neopredeljene znanosti. Vsaka kriza pa hkrati pomeni tudi priložnost za razvoj. Temeljni pojem razvoja etično osveščene znanosti je »spodobnost sprejeti izziv prihodnosti«. Obris znanosti o prihodnosti vključuje sedanje znanstveno spoznanje in delovanje znanosti, metodologijo raziskav in uporabo znanja, saj se ne more odpovedati spoznanjem, čeprav je znanost do njih prišla, ne da bi dovolj upoštevala svoj predmet. Kot integralna sestavina znanstvene paradigme se lahko vrednote uveljavljajo le, če postanejo del znanstvenega spoznavanja in delovanja. Interdisciplinarnost je na primer tak prispevek znanosti svetovnemu etosu, saj hkrati ko priznava pomen drugih, zahteva priznanje lastne pristojnosti. Katere oblike znanstvenega udeleštovanja so sposobne sprejeti izziv prihodnosti in so alternative današnji znanosti, bodo pokazali njihovi raziskovalni cilji.⁴⁴

Znotraj kompleksa naravoslovnih znanosti danes avtorji govorijo predvsem o ekološkem svetovnem etosu.⁴⁵ Ekologija je veda o odnosih med živimi bitji in okoljem. V zadnjih desetletjih je postala ena temeljnih nalog znanstvenega dela. Ekologija raziskuje posledice človekovih posegov v okolje in predlaga, kako odpraviti in preprečiti škodljive vplive. Iz tega lahko sklepamo, zakaj znanstveniki govorijo o ekološkem svetovnem etosu. Skrb in varstvo okolja, zlasti globalni okoljski problemi, na primer proizvodnja toplogrednih plinov, je postalo problem celotnega človeštva. Nad človekom »čuvarjem« še vedno zmaga človek »trgovec«. Dokler prevladuje ta paradigma, svetovni etos nima možnosti. Ekološki svetovni etos poudarja skromnost, tako imenovano »srednjo ekonomijo«, hkrati pa poskuša ovrednotiti učinkovanje sodobne globalne ekonomije. Brezmejno izkoriščanje, uničevanje, rušenje naravnega ravnovesja in podobno seveda kričijo po novem ekološkem etosu.⁴⁶

1.2.5 Etika

Interkulturalna etika je vzvod etičnega ekumenizma. Slika sveta nam je bolj jasna, ko dojamemo etične razlike med zahodno in japonsko kulturo, ko vidimo in razumemo etične probleme, kot jih vidi islamska kultura, ko razumemo judovstvo, ko z razumevanjem in spoštovanjem sprejemamo afriško družjenje z naravo in podobno. Prav tako je potrebno z vso preudarnostjo pristopiti h krščanstvu in se zavedati razlik v »zahodnih« kulturah in etikah.

Projekt svetovni etos je po Helmutu Fahrenbachu nujen, toda brez »teonomne utemeljitve«. Spraševal se je, ali je v množici religijskih razumevanj resnice sploh možen en sam svetovni etos. Vendar njegov agnosticizem ni nov. Korenine agnosticnega svetovnega nazora najdemo v skepticizmu. Zanj je bila porušena vsaka možnost rešitve s tradi-

Nancy Bush, *Zadnja svetloba*, 2002, olje na platnu, 30 x 30 cm, zasebna zbirka.

cionalnimi in modernimi etičnimi normami. Prav svetovni etos pa daje po njegovem znova možnost za reševanje problemov, ki so, kolikor so človeški, za vse kulture in etike enaki. Tega mnenja je tudi znani tübinški moralni teolog Rietmar Mieth.⁴⁷

2 Sklep

Vsa verstva temeljijo na spominjanju. Spominjanje ni nujno vezano samo na preteklost. Je tudi upanje za prihodnost. V sedanjosti daje spominjanje smisel preteklosti. Spominjanje združuje ljudi v občestva. Individualizem tu ni mogoč. Spominjanje je pot hvaležnosti. Kdor spoznava preteklost v duhu hvaležnosti za vse, kar mu je ponudilo življenje do tistega trenutka, sprejema odgovornost za sedanjost. V postmodernem

obdobju pa se človek nerad spominja in hitro pozablja. Živi za trenutke sedanjosti, preteklost pa hoče pozabiti. Pomemben je trenutni užitek. Sodobni človek išče nova izkustva v zoženem prostoru in času. Zaveda se svoje začasnosti in majhnosti. Zato z neznanjsko hitrostjo hlata za novimi izkustvi, goji blazno upanje, spominjanje in osmišljanje bivanja pa sta podrejena različnim pretresom. Verstva se znotraj tega zoženega prostora in časa ne morejo uresničevati. To jih peha v krizo identitete. Nahajajo se v pasti, saj so možne različne razvojne poti. Če se razvijejo v verski fundamentalizem (zgolj vračanje h koreninam, kar fundamentalizem pomeni), potem verstvo prevzame popoln nadzor nad življenjem in ga zapre sedanjosti in prihodnosti. Verstva so pred težko nalo-

go, da ponovno premislijo o sebi, se soočijo z lastno identiteto. V krščanstvu in tudi v nekaterih drugih verstvih je spominjanje vezano na dinamičen pojem razodetja: naganjanja in klicanja k odgovornosti.

Prav krizni položaj in situacija verstev sta me vodila pri iskanju odgovorov. *Projekt svetovni etos* daje na prvi pogled verstvom idealno možnost, da se verstva rešijo iz procesa izčrpavanja in ponovno stopijo na pot družbeno-oblikovalnih procesov. Žal Küng s *Projektom svetovni etos* v osnovi zgreši, saj je prepričan, da lahko morala spreminja svet. To pa je seveda nemogoče, kajti verstev ne moremo reducirati zgolj na moralo in moralne dolžnosti ter obveznosti. Verstva morajo najprej sama premisliti o svojem bistvu, nadaljnji poti, v katero je lahko vključen tudi svetovni etos.

Z globalizacijskimi procesi na vseh področjih človekovega delovanja so tako verstva postavljena pred dilemo o svoji nadaljnji poti. Ti procesi izzivajo medsebojno sodelovanje verstev, naj iščejo skupne in najbolj bistvene orientacijske točke. To pa je po Küngu eden od ciljev svetovnega etosa. Vključitev verstev v globalizacijske procese ne bo koristila samo globalizaciji kot taki, ampak tudi verstvom. Cilj svetovnega etosa ni nova ideologija ali nova superkultura. Svetovni etos se je že izoblikoval v tisočletnih religioznih in kulturnih izročilih vsega sveta. Svetovni etos torej ni popolna novost, saj je vsebinsko določen kot soglasje v območju zavezujočih vrednot, nepreklicnih kriterijev in drž, ki jih priznavajo vsa verstva in kulture kljub svoji različnosti. Svetovni etos ni etos, ob katerem bi stare modrosti, filozofije postale nepotrebne, neuporabne. Tudi verstva, ki so prispevala v sklad svetovnega etosa, niso postala nezanimiva. Ideja svetovnega etosa ni neka nova kultura ali religija. Novo je prebujanje zavesti za ta zaklad minimalnih temeljev, vrednot, drž in kriterijev, ki v območju minimalnega konsenza združu-

jejo vsa človeška občestva in družbe ter vsa njihova prizadevanja.

Svetovni etos je odziv na globalizacijske procese na političnem, gospodarskem, ekonomskem in kulturnem področju. Težko je oceniti, kako vpliva na druge globalizacijske procese. Nedvomno pa s temeljnimi načeli opozarja na osnovne zahteve, dolžnosti in obveznosti, ki zavezujejo k odgovornemu življenju. Z ozirom na to, koliko verstva, zlasti krščanstvo, prispevajo v svetovni etos, ni težko ugotoviti, kakšne so posledice za njihovo notranje življenje. Če je njihov prispevek dialog in ekumenizem, potem je ekumenizem preobrat v mišljenju in delovanju tudi znotraj verstev. Tisti, ki se ukvarjajo z ekumenizmom, menijo, da se bo začel šele tedaj, ko se bo začel pogovor o posameznih temah. Dialog o verskih vprašanjih, ki se je komaj začel, je nakazal, kaj bo prinesel dialog o moralnih vprašanjih.

Po Küngovem mnenju bo dialog o moralnih vprašanjih med verstvi predvsem omogočil edinost med vsemi ljudmi, občestvi, skupnostmi, ne le med verstvi. *Projekt svetovni etos* razume edinost med verstvi za moralno dolžnost verstev, če hočejo dati svoj prispevek edinosti med vsemi ljudmi. Kakšen je lahko prispevek verstev, je zelo težko določiti. Pojavljajo se vprašanja o preširoko zastavljenem načrtu o svetovnem etosu. Nekateri vidiki sedanje usmeritve svetovnega etosa so nujni. Prihodnost je v dialogu o konkretnih temah. »Miru na svetu ne more biti, če ne pride do miru med verstvi. Med verstvi pa ne bo miru, če med njimi ne bo prišlo do dialoga.«⁴⁸

Projekt svetovni etos v posmodernem obdobju ustreza širšim merilom ureditve družbenih skupnosti. Osnovne teze veljajo za verujoče in neverujoče. Posameznik se ne more skrivati za ideologijo ali se sklicevati na vero, ampak je odgovoren za to, kar veruje. Smisel svetovnega etosa je, da bi spodbudil verstva, da dajo prispevek svetu in da sodelujejo pri

nastajanju etosa, utemeljenem na človekovem dostojanstvu. Ta etos je ogledalo sveta. Po Küngovih ugotovitvah ima vsaka religija nekaj, kar bi lahko ponudila v skupno premoženje človeštva.

Po Küngovem mnenju ima svetovni etos širše možnosti kot posamezna religija. Osnovan je na temeljih, ki so skupni vsem ljudem. Toda *Projekt svetovni etos* je še vedno predvsem papirnat projekt. Na mednarodni ravni ga priznavajo verstva, prav tako je našel pot v dokumente Združenih narodov in v dokumente drugih mednarodnih ustanov. Kako uspešen je na poti navzdol, je manj razvidno. Najbrž ni odveč dvom, da bi lahko dileme, ki se pojavljajo v verstvih, enostavno obšli zaradi višjih interesov svetovnega etosa, ali verstva, ki doma niso sposobna sodelovati pri tem procesu, pustili na stranskem tiru. V želji po čimprejšnji uresnitvi je *Projekt svetovni etos* preveč podoben družbi učinkovitosti, čeprav ji hoče pomagati, da bi postala bolj človeška. Verstevev prepogosto ni mogoče ocenjevati samo z vidika njihove družbene funkcije. Prihodnost *Projekta svetovni etos* je odvisna od verstev samih, ki so na tako imenovanem Zahodu postavljena na stranski tir in se izčrpavajo.

Viri in literatura

Viri:

Council for a Parliament of the World's Religions.
www.cpw.org/calldocs/Ethictoc.html
 (15. 2. 02).

Küng, Hans: Der globale Markt erfordert ein globales Ethos, v: Küng, Hans – Kuschel, Karl-Josef (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 19-39.

Küng, Hans: *Projekt Weltethos*. München: Piper, 1992.

Küng, Hans: Svetovni mir – svetovne religije – svetovni etos, v: *Znamenje* 24 (1994/5-6), 15-25.

Küng, Hans: Vsak človek ima človekove pravice, nihče pa noče človekovih dolžnosti, v: *Delo* (14. maja 1997), Razgledi 10, 12-15.

Küng, Hans – Kuschel, Karl-Josef (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998.

Küng, Hans (ur.): *Yes to a Global Ethic*. London: SCM Press Ltd, 1996.

Literatura:

Assmann, Heinz-Dieter: Weltethos und die rechtliche Ordnung der Weltwirtschaft, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 84-125.

Enderle, Georges: Welches Ethos für öffentliche Güter in der Weltwirtschaft, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 61-83.

Friedli, Richard: Human und humanitär – Weltethos interkulturell, v: H. Küng (ur.) in K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 201-214.

Gier, Alfred: Forderungen globaler Ethik und die Natur des Menschen, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 297-307.

Hicks, D. A.: *Gender, Discrimination and Capability. Isight from Amartya Sen*.

Lähnemann, Johannes: Weltethos und Erziehungspraxis: 10 Thesen, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 217-238.

Mack, Günther: Die Suche nach einem zukunftsfähigen Wissenschafts-Paradigma, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 308-336.

Mieth, Dietmar: *Interkulturelle Ethik*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 359-382.

Rilkin, Alois: *Politische Ethik*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 129-140.

Sen, Amartya: Missing Women, v: *British Medical Journal*, št. 304 (1992).

Senghaas, Dieter: Politische Rahmenbedingungen für Weltethos, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 141-160.

Ulrich, Peter: *Weltethos und Weltwirtschaft – eine wirtschaftsethische Perspektive*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 40-60.

Weizsäcker von Ulrich, Ernst: *Ökologisches Weltethos*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.): *Wissenschaft und Weltethos*. München-Zürich: Piper, 1998, 337-355.

1. Prim. H. Küng (ur.), *Yes to a Global Ethic*, 12.
2. Prim. Council for a Parliament of the World's Religions, www.cpw.org/calldocs/Ethictoc.html (15. 2. 02).
3. Prim. H. Küng, Der globale Markt erfordert ein globales Ethos, v: H. Küng – F. J. Kuschel (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*, München, 1998, 33-34.
4. Prim. H. Küng (ur.), *Yes to a Global Ethic*, 12-13.
5. H. Küng, *Svetovni mir* ..., 16-17.

6. Prim. H. Küng, *Projekt Weltethos*, 46.
7. Prim. Council for a Parliament of the World's Religions, www.cpwr.org/calldocs/Ethictoc.html (15. 2. 02).
8. H. Küng, *Svetovni mir* ..., 24.
9. Prim. H. Küng, *prav tam*.
10. Prim. H. Küng, *prav tam*.
11. Prim. H. Küng, *Svetovni mir* ..., 25.
12. Prim. D. A. Hicks, Gender, Discrimination and Capability. Isight from Amartya Sen, v: *Journal of religious Ethics* 30 (20002), 137-154.
13. Prim. Council for a Parliament of the World's Religions. www.cpwr.org/calldocs/Ethictoc.html (15. 2. 02.)
14. Prim. *Prav tam*.
15. Prim. *Prav tam*.
16. Prim. A. Sen, Missing Women, v: *British Medical Journal*, št. 304 (1992).
17. Prim. *Prav tam*.
18. Prim. *Prav tam*.
19. Prim. *Prav tam*.
20. Prim. *Prav tam*.
21. Prim. *Prav tam*.
22. Prim. *Prav tam*.
23. Prim. H. Küng (ur.), *Yes to a Global Ethic*, 25-26.
24. Prim. H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*, München-Zürich, 1998.
25. H. Küng, *Der globale Markt erfordert ein globales Ethos*, v: H. Küng – F. J. Kuschel (ur.), ..., 19.
26. H. Küng, *Der globale Markt* ..., 27.
27. H. Küng, *Der globale Markt* ..., 31.
28. Prim. H. Küng, *Der globale Markt*..., 37-39.
29. Prim. P. Ulrich, *Weltethos und Weltwirtschaft – eine wirtschaftsethische Perspektive*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 40.
30. Prim. P. Ulrich, *n. d.*, 41-57.
31. Prim. G. Enderle, *Welches Ethos für öffentliche Güter in der Weltwirtschaft*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 61.
32. Prim. G. Enderle, *n. d.*, 67.
33. Prim. H. D. Assmann, *Weltethos und die rechtliche Ordnung der Weltwirtschaft*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 84.
34. Prim. H. D. Assmann, *n. d.*, 84-96.
35. Prim. A. Riklin, *Politische Ethik*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 129.
36. Prim. A. Riklin, *n. d.*, 129-138.
37. Prim. D. Senghaas, *Politische Rahmenbedingungen für Weltethos*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 141.
38. Prim. R. Friedli, *Human und humanitär – Weltethos interkulturell*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 201.
39. Prim. R. Friedli, *n. d.*, 201-212.
40. V Nemčiji je v okviru neke šole na primer potekalo srečanje mladih muslimanov in kristjanov ter njihovih staršev. Prim. H. Küng, *Vsak človek ima človekove pravice, nihče pa noče človekovih dolžnosti*, 14.
41. Prim. J. Lähnemann, *Weltethos und Erziehungspraxis: 10 Thesen*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 217-234.
42. Prim. A. Gierer, *Forderungen globaler Ethik und die Natur des Menschen*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 297.
43. Prim. G. Mack, *Die Suche nach einem zukunftsfähigen Wissenschafts-Paradigma*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 308.
44. Prim. G. Mack, *n. d.*, 308-328.
45. Prim. E. U. von Weizsäcker, *Ökologisches Weltethos*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 337.
46. Prim. E. U. von Weizsäcker, *n. d.*, 337-355.
47. Prim. D. Mieth, *Interkulturelle Ethik*, v: H. Küng – K.-J. Kuschel (ur.), ..., 359-380.
48. H. Küng, *Projekt Weltethos*, 2.